Прэзентацыя па беларускай мове па тэме

«Дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе»

для слухачоў падрыхтоўчага аддзялення, падрыхтоўчых курсаў, абітурыентаў

Складальнік – дацэнт Чайкова С.В.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе

утварэнне дзеепрыметнікаў;

ужыванне дзеепрыметнікаў; ;

правапіс *не* (*ня*) з дзеепрыметнікамі;

правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў;

утварэнне дзеепрыслоўяў;

ужыванне дзеепрыслоўяў;

правапіс *не* (*ня*) з дзеепрыслоўямі

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ДЗЕЕПРЫМЕТНІК
Утварэнне дзеепрыметнікаў

Стан і час дзеепрыметнікаў	*Утвараюцца*		*Прыклады*
	ад асновы:	пры дапамозе суфіксаў:	
Незалежны / прошлы	інфінітыва	**-л-,** **-ўш-, -ш-**	*пасіве**л**ы,* *прыляце**ўш**ы,* *прынёс**ш**ы*
Залежны / прошлы	дзеясловаў прошлага часу	**-н-, -ен-, -ан-,** **-т-**	*напіса**н**ы, асветл**ен**ы,* *дагледж**ан**ы,* *пашы**т**ы*
Незалежны / цяперашні	дзеясловаў I спражэння	**-уч-** **-юч-**	*бяг**уч**ы рахунак,* *раша**юч**ая сіла*
	дзеясловаў II спражэння	**-ач-** **-яч-**	*гавор**ач**ая асоба,* *свіц**яч**ы гук*
Залежны / цяперашні	непераходных дзеясловаў цяперашняга часу незакончанага трывання	**-ем-** **-ім-**	*кіру**ем**ы,* *утвара**ем**ы*

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Ужыванне дзеепрыметнікаў

Не ўсе формы дзеепрыметнікаў аднолькава ўжывальныя ў сучаснай беларускай мове.

- **Найчасцей выкарыстоўваюцца дзеепрыметнікі прошлага часу залежнага стану з суфіксамі -*н-, -ен-, -ан-, -т-*: *стомлены чалавек, скошаная трава.***
- **Часта ўжываюцца дзеепрыметнікі прошлага часу незалежнага стану з суфіксам *-л-*: *пачарнелы слуп, пажаўцелае лісце.***
- **Дзеепрыметнікі прошлага часу незалежнага стану з суфіксамі *-ўш-, -ш-* сустракаюцца пераважна ў публіцыстычным і навуковым стылі: *вырасшыя патрабаванні, узмацнеўшыя сувязі.***
- **Дзеепрыметнікі цяперашняга часу з суфіксамі -уч-(-юч-), -ач- (-яч-), -ем- (-ім-) ужываюцца вельмі рэдка, пераважна ў складзе ўстойлівых спалучэнняў тыпу *кіруючая сіла, узрастаючая роля, бягучы рахунак, кіруемая.***
- **Для беларускай мовы не характэрны зваротныя дзеепрыметнікі (з постфіксам -ся) тыпу *выдаваўшыся часопіс, прагаладаўшыеся дзеці* (па-беларуску так гаварыць і пісаць нельга!).**
- **Варта пазбягаць выкарыстання дзеепрыметнікаў незалежнага стану з суфіксамі *–ўш-, -ш-* у форме Н. скл., якія супадаючы з дзеепрыслоўямі, робяць думку сказа невыразнай: *Хлопец, чытаўшы кнігу, нікога не заўважаў навокал*** (незразумела, ці то хлопец, які чытаў кнігу, нікога не заўважаў, ці то ён не заўважаў нікога ад таго, што чытаў).

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ
ИМ.Ф.СКОРИНЫ

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Правапіс не (ня) з дзеепрыметнікамі

Разам	Асобна
• калі дзеепрыметнік без не-(ня)- не ўжываецца: *неадольны;* • з поўнымі дзеепрыметнікамі, калі яны не маюць пры сабе паясняльных слоў: *неасушанае балота, незасеянае поле;* • з дзеепрыметнікамі, пры якіх ужываюцца паясняльныя словы са значэннем ступені якасці: вельмі, выключна, у вышэйшай ступені, надзвычай, зусім, амаль, часткова, цалкам, поўнасцю, абсалютна: *зусім непрадуманае выступленне, выключна неабдуманы ўчынак;* • у складзе прыстаўкі неда-: *недаспелыя чарніцы.*	• з поўнымі дзеепрыметнікамі, калі яны маюць паясняльнае слова: *не засеянае* (кім?) *калгаснікамі поле;* • калі пры дзеепрыметніках ёсць або падразумеваецца супрацьпастаўленне: *На стале ляжала не скончанае, а толькі пачатае пісьмо;* • з кароткімі дзеепрыметнікамі: *поле не засеяна;* • у складзе ўзмацняльных ад-моўяў: далёка не..., даўно не...: *далёка не прадуманае рашэнне;* • са словамі яшчэ не, ніколькі не: *яшчэ не падрыхтаваны рэферат*

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў

<table>
<tr><th>-н-</th><th>-ен-</th><th>-ан-</th></tr>
<tr><td rowspan="3">Суфікс -н- маюць дзеепрыметнікі, утвораныя ад асновы інфінітыва на -а/-я:
абстраляць – абстраляны выгадаваць – выгадаваны
засыпаць – засыпаны
пасеяць – пасеяны</td><td>пасля галосных і мяккіх зычных</td><td>пасля цвёрдых зычных</td></tr>
<tr><td colspan="2">маюць дзеепрыметнікі, утвораныя ад асновы інфінітыва
з асновай на зычны або на галосныя на –і /-ы, -е:</td></tr>
<tr><td>асвятліць –асветлены
завезці – завезены
загаіць – загоены
занесці – занесены
паклеіць – паклееены
напаіць –напоены
падмесці –падмецены
скласці – складзены</td><td>запрасіць –запрошаны
вырашыць – вырашаны
дагледзець – дагледжаны
залячыць – залечаны
прыцярушыць – прыцярушаны
дапусціць – дапушчаны</td></tr>
<tr><td>Заўвага!
У беларускай мове дзеепрыметнікі залежнага часу прошлага часу пішуцца з адной літарай -н-</td><td colspan="2">Заўвага!
Перад суфіксам -н- захоўваецца галосная, якая была ў аснове інфінітыва: авеяць – авеяны, засеяць – засеяны, паказаць – паказаны, развеяць – развеяны.</td></tr>
</table>

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ДЗЕЕПРЫСЛОЎЕ

- Утварэнне дзеепрыслоўяў

Трыванне дзеепрыслоўяў	*Дзеепрыслоўі ўтвараюцца*		*Прыклады*
	ад асновы дзеяслова	пры дапамозе суфіксаў	
Незакончанае (*што робячы?*)	цяперашняга часу I спражэння	**-учы -ючы**	***пішучы малюючы***
	цяперашняга часу II спражэння	**-ачы -ячы**	***лежачы стоячы***
Закончанае (*што зрабіўшы?*)	прошлага часу: аснова на галосны	**-ўшы**	***стаяўшы***
	аснова на зычны	**-шы**	***апёкшы***

Ужыванне дзеепрыслоўяў

Дзеепрыслоўе, абазначаючы дадатковае дзеянне, адносіцца не толькі да выказніка, але і да дзейніка, г.зн. асноўнае і дадатковае дзеянне павінна выконвацца адной і той жа асобай (прадметам):

Алесь спыніўся, прайшоўшы з кіламетр.

(Алесь спыніўся і Алесь прайшоў).

- **Існуюць два прыёмы самаправеркі правільнасці ўжывання дзеепрыслоўяў:**

перабудова сказа: замена дзеепрыслоўя дзеясловам, затым злучэнне аднародных дзеясловаў злучнікам і: *Алесь спыніўся, прайшоўшы з кіламетр. — Алесь прайшоў з кіламетр і спыніўся.*	**дзеепрыслоўе можна пераставіць бліжэй да дзейніка:** *Алесь спыніўся, прайшоўшы з кіламетр.— Алесь, прайшоўшы з кіламетр, спыніўся.*

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Правапіс не (ня) з дзеепрыслоўямі

Разам	*Асобна*
• калі дзеепрыслоўе без ***не-***(***ня-***) не ўжываецца: *ненавідзячы, непакоячы.*	• з большасцю дзеепрыслоўяў: *не шкадуючы, не адпачнуўшы.*

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ
ИМ.Ф.СКОРИНЫ

Дзякуй за ўвагу

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ
ИМ.Ф.СКОРИНЫ